

Милена ИВАНОВА

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

България

m.shopova@ts.uni-vt.bg

ЛЕКСИКАЛНИ СРЕДСТВА ЗА МАНИПУЛАТИВНО ВЪЗДЕЙСТВИЕ В НЕМСКОТО И БЪЛГАРСКОТО МЕДИЙНО ПРОСТРАНСТВО В УСЛОВИЯТА НА КОВИД-19

Milena IVANOVA

St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Turnovo

Bulgaria

m.shopova@ts.uni-vt.bg

LEXICAL MEANS FOR MANIPULATIVE INFLUENCE IN THE GERMAN AND BULGARIAN MEDIA SPACE IN THE CONDITIONS OF COVID-19

The article discusses the lexical means for manipulative influence in the German and Bulgarian media space in the conditions of Covid-19.

The body of the study includes examples excerpted from media texts published on a total of 100 (50 German and 50 Bulgarian) websites. The analyzed media texts are articles in which speeches and comments of leading scientists, politicians and patients are integrated.

The study is based on the contrastive approach and focuses on the pair of languages Bulgarian and German. The comparison of the used lexical means allows conclusions about their frequency, degree of manipulateness and significance for the construction of opinion in society and its management in the Covid-19 pandemic.

Keywords: *Lexical means, manipulative, German, Bulgarian, media*

1. Увод

Значимостта на медиите като средство за масово информирание тясно корелира с ролята им на манипулатор на обществени нагласи и очаквания¹.

¹ „Според Роланд Буркарт (2002) медиите не трябва да бъдат разглеждани като обективен източник на информация. Те трябва да бъдат разбирани като „апарати за пресъздаване на света“, с които журналистите конструират действителността. Тези

Чрез целенасоченото си въздействие върху възприятията на социума те създават нова или моделират вече съществуваща представа за различни житейски събития и процеси (Гецов 2009: 81) и се явяват основен двигател на масовата комуникация. С това на преден план излиза въпросът за взаимната зависимост между масови медии и адресат и превръщането на еднопосочно ориентираната комуникация в информационни взаимодействия.²

Според Цветкова (2009)³ „комуникацията е преди всичко информационен обмен, обмен на въздействия, обратимо манипулиране чрез съобщения, тъй като словото, кодирано като съобщение, е продукт на субективна мисловна обработка.“

Предаването на съобщения в медийното пространство става както с вербални, така и с невербални изразни средства. С тях се цели не само контрол на мисълта, но се търси и определено психосоциално поведение у реципиента (Гецов 2009: 81).

В контекста на разрастващата се пандемия от Ковид-19 водещ фактор при представянето на световния здравен проблем и формирането на адекватна обществена реакция се оказва езикът в медиите, който отразява опита на медици и пациенти, вижданията на политици, журналисти и общественици.

Според Кобозева (2003: 100) „изказванията, продуцирани в тази сфера на речевата дейност, трябва да се разглеждат като действие, а вниманието да се фокусира на тези езикови средства и техники, чието използване е призовано да обезпечи планираното въздействие върху съзнанието на адресата.“ (цит. по Гецов 2009: 81)

Опирайки се на това твърдение, в настоящата статия ще бъдат представени лексикалните средства за манипулативно въздействие в немското и българското медийно пространство в условията на Ковид-19.

Корпусът на изследването обхваща примери, ексцерпирани от медийни текстове, публикувани в общо 100 (50 немски и 50 български) интернет сайта.

конструкции на действителността не стават случайно, а отговарят на т.нар. „новинарски фактори“, като целта често се определя не от самите журналисти, а от извънмедийни институции, които по правило инструментализират съобщаването на новините за свои цели. Именно поради тези си характеристики медиите са най-доброто средство за контрол над общественото съзнание в съвременния свят“ (цит. по Вл. Досев 2014: Социални, когнитивни и дискурсивни особености на медийната манипулация. https://www.researchgate.net/publication/303313258_Socialni_kognitivni_i_diskursivni_osobenosti_na_medijnata_manipulacia) (31 октомври 2020)

² <https://litmedia.wordpress.com/%D1%80%D0%B5%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8-%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B8/%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B0/> (31 октомври 2020)

³ Цветкова, М. Всяка комуникация е и манипулация. <https://media-journal.info/?p=item&aid=194> (31 октомври 2020)

Анализираните медийни текстове представляват статии, в които са интегрирани изказвания и коментари на водещи учени, политици и пациенти.

Изследването се базира на контрастивния подход и се отнася за двойката езици български и немски. Съпоставката на използваните лексикални средства позволява да се направят изводи относно тяхната честотност, степен на манипулативност и значение за изграждането на мнение в съответния социум и неговото управление в пандемията от Ковид-19.

2. Към понятието „манипулация“

В научната литература манипулацията се разглежда най-често като *социален, когнитивен и дискурсивно-семиотичен феномен*, който почива върху принципа на доминацията и включва манипулиране и контрол на участниците както в писмената, така и в устната комуникация (виж Досев 2014).

„Основен признак на манипулацията е скритото въздействие, което цели:

1) да се създаде у потребителя видимо впечатление и убеждение, че се задоволяват именно неговите индивидуални информационни потребности;

2) да се възприеме от реципиента не като внушение отвън, а като израз на личните му убеждения, т.е. промените в мислите и поведението му, предизвикани от външни влияния, да изглеждат като резултат на собствен, доброволен акт;

3) да ограничи интелектуално развитието на човешката индивидуалност.“ (Цветкова 2009)

Според Чомски (1994) медийната манипулация следва 10 основни правила:

- 1) стратегия на разсейване;
- 2) създаване на проблем и предлагане на решението му;
- 3) стратегия на постепенността;
- 4) стратегия на отлагането;
- 5) техника на детския език;
- 6) фокусиране върху емоциите;
- 7) култивиране на посредственост;
- 8) насърчаване на хората да се възхищават на посредствеността;
- 9) засилване на чувството за вина
- 10) да познаваш хората по-добре, отколкото те самите се познават (сравни Попова 2017: 32–35).

В условията на пандемия от Ковид-19 манипулиращото въздействие в медийното пространство е пряко свързано с „ефекта на повторението“ (Цветкова 2009). С непрекъснатото тематизиране на проблема във всички медии, съчетано с излагането на данни от експерти в проценти и цифри, се цели „постепенно разколебаване“ на отделните индивиди в социума и формиране на „осъзнато“ колективно поведение, основаващо се на страх и масова психоза (пак там).

„Манипулиращо въздействие върху масовия човек се постига не само чрез количествено и качествено мултиплициране, но и чрез методите на спекулативно убеждаване и внушаване. По своята същност и двата метода са вид форма на психологическо въздействие. Основната разлика между тях се състои в това, че убеждаването почива на логически процеси и включва аргументативни елементи и доказателства, а внушението представлява словесно или образно въздействие, при което мислите, идеите, образите са внедрени в съзнанието на субекта като несъмнени и вече доказани. Механизмът му се състои в преднамерено създаване на пасивност към информационния обект, чрез разконцентриране на вниманието с изобилие на информация и афективното ѝ поднасяне“ (пак там).

Други възможни техники, прилагани в манипулативния дискурс, са: манипулиране на вниманието, популизмът и демагогията, „ефектът на хаотичното виждане“, допусканията, противопоставянето, правото на избор, избор без да има избор и т.н. (виж Попова 2017: 37).

Много често при представянето на проблема Ковид-19 медиите манипулират вниманието на реципиента със заглавия и сюжетни линии, изразяващи драматизъм⁴, или си служат с метода на противопоставяне, като излагат контroversни мнения⁵, за да повлияят на емоциите на индивида. В този смисъл медийната манипулация може да бъде определена като начин за „властване чрез въздействие върху хората с цел програмиране на поведението им“ (Попова 2017: 39).

В езиково отношение манипулативните елементи предизвикват определен тип асоциации и провокират конкретно образно мислене, като оказват влияние на вече установени ментални и поведенчески модели. Така „разбирането на една новина не се основава само на разбирането на значението на думите, изреченията, дискурсите, но включва и субективната епизодична памет, т.е. нашите лични мнения и емоции, които се асоциират с дадено събитие“ (сравни Досев 2014).

⁴ Например: „Жена с ковид разказва за живота под карантина и оцеляването на семейството“ (<https://novini.bg/zdrave/bolesti/595337>) или „Laras Corona-Hölle: 6 Wochen Quarantäne, Blackouts und ein nicht bestandenes Abitur“ (https://www.focus.de/gesundheit/news/hatte-ploetzlich-angst-vor-der-welt-ich-hatte-ploetzlich-angst-vor-der-welt-sieben-mal-getestet-laras-corona-odyssee_id_12466922.html) (31 октомври 2020)

⁵ Такъв пример са изказванията на доц. Мангърров, които са в опозиция на действията и препоръките на Националния оперативен щаб за Ковид-19: „Нито витамините, нито криенето под леглото ще ви спасят от вируса.“ (https://petel.bg/Dots--Mangarov-pred-bTV--Nito-vitaminite--nito-krieneto-pod-legloto-shhe-vi-spasyat-ot-virusa__362093) или „Маските нямат особен ефект. Все едно да сложиш метална решетка на прозорец и да си мислиш, че тя пази от мухи.“ (<https://offnews.bg/zdrave/dotc-mangarov-ot-maskite-niama-osoben-efekt-vse-edno-s-reshetka-da-725328.html>) (31 октомври 2020)

3. Лексикални средства за манипулативно въздействие в българското и немското медийно пространство

Както вече беше споменато, манипулативно въздействие в условията на пандемия се постига най-лесно чрез предизвикване на силни емоции и всяване на страх и паника у населението. За тази цел в медийното пространство се изнасят редица статистически данни и научни факти, като за по-голяма достоверност те са подкрепени с експертни мнения на водещи учени и лекари от реномирани научни институти и здравни заведения (например проф. Балтов, проф. Войнов, проф. Дорстен, проф. Щрек и др.).

Аргументираното съобщаване на информация в съответствие с четирите максими за комуникативно взаимодействие на Пол Грайс (1985)⁶ способства за изграждането на доверие у реципиента, а веднъж спечелено то може да бъде съзнателно или несъзнателно манипулирано. Това корелира с искреността на адресанта като „проява на загриженост към другия“ (Стаматов 2012: 35–36, цит. по Чергова 2014: 49). Ето защо в медийните текстове се наблюдава употребата на обща и специализирана лексика, с която не само се описва същността и развитието на вирусното заболяване от Ковид-19, а се реализира и индиректно предупреждение на адресата относно потенциалния летален изход от болестта. Честото повтаряне на лексикални единици от медицинския дискурс и споделянето на личен опит, предимно с негативни окраски, оказват косвено въздействие върху реципиента, като целят да го направят уязвим и податлив на контрол. Така медицинската терминология, макар и в повечето случаи неразбираема за широката публика, в условията на пандемия функционира като „медийно оръжие“ с голяма перлукотивна сила.

На лексикално равнище ексцерпираните примери могат да бъдат групирани по следния начин:

1) лексика за обозначаване на болестта:

бълг. ез.

Ковид-19, коронавирусна болест, коронавирусът Covid-19, инфекция с коронавирус, коронавирус инфекция, ковид инфекция, китайски коронавирус, заразяване с новия коронавирус; новата зараза КОВИД-19, болест, причинена от SARS-CoV-2 вируса

немски ез.

Covid-19, Infektion mit Corona, tödlich endende Infektion, Coronavirus, Ansteckung mit C-19, Erreger Sars-Cov-2, Covid-19-Erkrankung, das Seuche-Virus, das pandemische Virus, das chinesische Virus, das neuartige Coronavirus, Coronavirus Sars-Cov-2, Killervirus

⁶ Грайс формулира следните постулати: постулат за пълнота на информацията, постулат за качеството, постулат за релевантността, постулат за начина на изразяване (цит. по Гецов 2009: 82).

Тук спадат думи и словосъчетания, които се употребяват в медиите като синонимни варианти, макар че едните названия са официални наименования на болестта, а другите са наименования на вируса. Според Световната здравна организация вирусът се казва „тежък остър респираторен синдром корона-вирус 2“ (или *SARS-CoV-2*), а болестта, причинена от него – *COVID-19*.⁷

Употребата на латинското название и неговия съкратен вариант като алтернативни форми при съчетаването на двете понятия води не само до експлицитност на израза, но има и подсилващ ефект (например: *ковид инфекция*, *коронавирусът Covid-19*, *Covid-19-Erkrankung*, *Ansteckung mit C-19*).

От изброените примери се вижда, че освен медицинските наименования в българските и немските словосъчетания се използват и прилагателни имена, които посочват произхода на вируса, акцентират върху неговата новост и изключителна заразност. Пандемичният характер на вируса се подчертава в немски език допълнително от определителната дума *Seuche* (чума, напаст, епидемия) като първа съставляща на сложното съществително име *das Seuche-Virus*. Тя прави препратка към минали епидемии в исторически план и активира у реципиента определени фонові знания и ментални модели. Други емоционално натоварени производни думи като *зараза*, *заразяване*, *Ansteckung*, *Killervirus*, както и немското съчетание от съществително име и разширено определение *tödlich endende Infektion* също допринасят за активирането на така наречената епизодична памет, усилват чувството за страх и провокират асоциации за смърт.

2) обща и медицинска лексика, свързана с протичането на болестта:
бълг. ез.

имунни клетки, имунна система, поражения, увреждания, имунен отговор, цитокинова буря, прогресивна дихателна недостатъчност, синдром на острия респираторен дистрес, полиорганна недостатъчност, тежко локално възпаление, увреждане на клетките, вирусна репликация, имунна хиперреактивност, белодробна деструкция, фатални последици, смърт, летален изход, колективен/стаден имунитет

немски ез.

Abwehrzellen, Immuntyp, Immunität, Immunantwort, Immunreaktion, Covid-19-Verlauf, Cytokinsturm, körperweite Entzündung, Organversagen, Tod, fatale Entwicklung, Verschlimmerung der Infektion, Corona-Fatigue, Folgeerkrankung, Spätfolgen einer Sars-CoV-2-Infektion, Corona-immun, Nierenschäden, entzündungsfördernde Botenstoffe wie Interleukin-6 und TNF-Alpha, Erkrankungsschwere, Corona-Folgen, Herdenimmunität

Към тази група принадлежат, от една страна, примери с терминологичен характер, а от друга, примери, които носят белега на общодостъпност поради своята фреквентна употреба извън медицинския контекст. В семантично

⁷ https://www.mh.government.bg/media/filer_public/2020/02/28/vprosi_i_otgovori_svrzani_s_covid-19-1.pdf (31 октомври 2020)

отношение неспециализираната лексика е с негативен оттенък и се асоциира с нещо лошо или смъртоносно, като прилагателните имена в атрибутивните конструкции имат подсилващо значение (например *остър, тежък, фатален, летален* и т.н.). В някои случаи то може да бъде изразено със словообразователни морфемни като „поли-“ (много), „хипер-“ (свръх) или с представките за отрицание „дис- / дес-“, „не-“ в производните съществителни имена.

Приведените примери показват структурни различия поради спецификата на двата езика. В български език преобладават атрибутивни словосъчетания в комбинация с чуждици от латински или гръцки език, които се явяват в немски език като непосредствени съставящи на така наречените хибридни производни думи. По-рядко се срещат чуждици от английски и френски език, за да се експлицира определено медицинско състояние (*Corona-Fatigue*) или да се посочат конкретни имуномодулиращи агенти като *Interleuking-6 und TNF-Alpha*⁸. Чуждите думи служат и като деривационна основа при образуването на прилагателните имена, като се следват словообразователните и морфофонологичните правила на двата езика.

3) неспециализирана лексика за представяне на статистическа информация:

бълг. ез.

настанени лица в интензивни отделения и клиники, смъртен случай, нови случаи на коронавирусна инфекция, заболели, починали, оздравели, риск от заразяване с Ковид-19, смъртност, заразени, ръст на заболелите от коронавирусна болест, пациенти с потвърдена коронавирусна инфекция, регистрирани лица, боледуващи от Ковид-19, засегнати от Ковид-19, носители на Ковид-19, жертви на Ковид-19, излекувани, нови починали с коронавирус, случаи на повторно заразяване с новия коронавирус, нови регистрирани/установени случаи на коронавирус, брой на починалите от Ковид-19, преборилите заразата, новодиагностицираните с Ковид-19 лица, PSR тестове, тест за Ковид-19, общо доказани случаи на новия коронавирус, нови огнища, отделни гнезда в страната, почина, заразя се, преборя, нарастване на епидемиологичната активност, рекордни стойности на заразата

немски ез.

Ansteckungsrisiko, Covid-19-Erkrankte, schwerkranke Covid-19-Patienten, Fallzahlen, Anstieg der Neuinfektionen, Corona-Opfer, Tote, Corona-Tote, an den Folgen einer Ansteckung mit C-19 gestorben, Pandemietote, Todesfälle, sich mit dem Erreger Sars-Cov-2 infizieren, Infektionsketten verfolgen, R-Faktor, R-Wert (Reproduktionszahl), Infiziertenfälle, Infizierte, Infektionsherde, Verstorbene, die Todesrate, Covid-19-Genesene, Corona-Fallzahlen, Covid-Genesene, Corona-positiv, Corona-Hotspots, die Zahl der Intensivpatienten und Sterbefälle, Covid-19-Mortalitäts-

⁸ <https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BA%D0%B8%D0%BD> (31 октомври 2020)

rate, Infektionszahlen, explodierende Fallzahlen, Fallzahl-Explosion, Corona-Test, Corona-Neuinfektionen, Covid-Tote, Covid-Todesfälle, Rekordanstieg, Richtwert

Към тази група се отнасят примери със силно емоционално въздействие, които тематично могат да се разпределят в две словни полета. Лексикално-семантичното поле „*болест*“ включва както синоними в тесен и широк смисъл (контекстуални синоними) за представяне броя на болните и риска от разболяване, така и антоними за обозначаване на вече оздравелите. На морфологично равнище лексикалните единици представляват предимно съществителни и прилагателни имена, в това число и нелични глаголни форми като сегашни деятелни или минали причастия. Характерна е употребата на глаголи от типа *почина, заразя се, разболея се, sterben, erkranken, sich infizieren, sich anstecken*. При излагането на статистическите данни и в двата езика се използват резултативни времена. В български език се конкурират минало свършено (*починаха*) и минало неопределено време (*са починали*), а в немски език се предпочита употребата на перфект при непреходните и възвратните глаголи (*sind gestorben, haben sich angesteckt*) или страдателнопричастни форми (*Zustandspassiv – Neue Infektionen sind registriert.*), с които се акцентира върху значимостта на резултата от глаголното действие към момента на представяне на статистическата информация.

Лексикално-семантичното поле „*смърт*“ обхваща думи и съчетания, които са синонимни (*починали, жертви на Ковид-19, Corona-Opfer, Tote, Corona-Tote*) или имат общ корен и образуват словообразователно гнездо (*смърт, смъртен случай, смъртност*).

Като цяло и в двата езика прави впечатление непрекъснатото повторение на лексемата *коронавирус* и нейните производни и алтернативни форми, които влияят на реципиента на когнитивно равнище, като му внушават страх за собствения му живот.

4) лексика, свързана с мерките за преодоляване на епидемията:
бълг. ез.

извънредно положение, мерки за ограничаване на коронавируса, по-строги мерки за ограничаване на заразата с covid-19, седем стъпки за предотвратяване на разпространението на заразата, коронакриза, коронаситуация, епидемиологична обстановка, влошаване на епидемиологичната ситуация, масово разпространение на заразата, епидемия с коронавирус, вдигане на карантинния режим, смекчаване на мерките, отслабване на карантинния режим, ковид-сектор в болниците, ковид- отделение, спазване на дистанция, спазване на карантина, мерки за безопасност, заповед за въвеждане на противоепидемични мерки, парична глоба, указания за спазване на предпазните мерки, мерки и ограничения за предотвратяване на заразата с коронавирус, условия на карантина, ограничаване на контактите, задължително носене на маски, предпазни средства, средство, покриващо носа и устата, нови правила за носене на маски, локдаун

немски ез.

Maskenpflicht, Abstandsregeln, Sperrmaßnahmen, das Corona-Kabinett, Schritte zur Eindämmung der Pandemie, Corona-Krise, Corona-Regeln, Lock-down, Maske, Abstand, Corona-Knigge für den Küstenurlaub an Nord- und Ostsee, coronabedingte Zwangspause, Mund-Nase-Bedeckung, geltende Corona-Regeln, Einbahnstraßensysteme am Strandaufgang, Mindestabstand, Corona-Pläne, Mund-Nasen-Schutz, Corona-Politik, Corona-Lage, Corona-Beschränkungen, Corona-19-Abteilung eines Gemeindekrankenhauses, Corona-Strategie, Corona-Reisewarnungen, Corona-Auflagen, Abstandsregelungen, Schutzvorkehrungen, Corona-Situation, Bedingungen für Lockerungen der Corona-Schutzmaßnahmen, Mundschutzpflicht, Corona-Verordnung (Corona VO), „Kekules Corona-Kompass“, Ausnahmezustand, Corona-Bußgelder, Strafe für Maskenmuffel, Bußgeldern für Maskenverweigerer, die Ausbreitung des Coronavirus ausbremsen, Lockerung der Corona-Regeln, Bußgeldkatalog, Quarantäneauflagen

Към тази група се причисляват думи и изрази, които, поради факта че се появяват изначално в различни делови текстове като специализирани доклади, заповеди и наредби, придобиват нормативен характер, а в контекста на Ковид-19 могат да се класифицират като терминологично маркирани. Чрез медиите те стигат до широката публика, а целта е да се предизвика определено социално поведение. По тази причина често срещани са глаголни словосъчетания от типа „става препоръчително“, „е задължително“, „е наложително“, „ist empfehlenswert“, „ist erforderlich“ и др., както и колокации съответно синтактични конструкции с функционален глагол като „спазвам дистанция“, „нося маска“, „Abstand halten“, „die Corona-Regeln einhalten“ и т.н. В изреченските структури глаголите се използват в страдателен залог, като акцентът пада върху акта на действие и неговия институционален произход (*Срокът на извънредната епидемична обстановка у нас се удължава до 30 ноември.*).

Подбудителни указания могат да се изразят също така с модални глаголи, означаващи необходимост, препоръчителност („*трябва*“, „*müssen*“, „*sollen*“) или с конструкции, при които подбудата има задължителен характер и не може да се оспорва например: „*следва да се*“, „*налага се да*“.

Сравнявайки приведените по-горе примери, в български език се установява висока честотност при употребата на атрибутивни и предложни съчетания и епизодичност при образуването на сложни думи като *коронакриза, коронаситуация, ковид-сектор, ковид-отделение*. Словосъчетанията в български език имат рекурентен характер и съдържат предимно отглаголни съществителни, за да се изтъкне необходимостта от съответните действия.

При немските примери преобладават сложните думи с отглаголни съществителни или с думата *Corona* като първа съставяща. Вариативност на изказа се постига чрез повторение на дадена дума или нейни производни в различни композитуми, както и чрез други синонимни словоформи (срав-

ни *Abstandsregeln, Abstandsregelungen, geltende Corona-Regeln, Corona-Schutzmaßnahmen, Schutzvorkehrungen, Strafe für Maskenmuffel, Bußgeldern für Maskenverweigerer*).

Освен това в немски език се открояват примери като *Corona-Kabinett, Corona-Knigge, „Kekules Corona-Kompass“*. Чрез тези сложни думи се назовава правителството, управляващо по време на пандемията от коронавирус или се прави препратка към труда на Адолф Книге „Über den Umgang mit Menschen“⁹, разбран в наши дни като наричник от правила за поведение. Подобна е функцията и на словосъчетанието с името на немския вирусолог Александър Кекуле, където се актуализира преносното значение на думата „компас“, а именно „нещо, което служи за ориентир“¹⁰. С това словосъчетание е назована поредица от онлайн издания под формата на подкаст на немския телевизионен преподавател MDR, включващи въпроси и отговори, свързани с епидемията от коронавирус.¹¹

Тук трябва да се спомене също и масираната повсеместна употреба на заемката от английски език „*Lockdown*“. В двата приемащи езика понятието (в български език транскрибирано, а в немски без орфографична промяна) означава едно и също нещо и служи за назоваване на вид предпазна мярка в условията на пандемия от Ковид-19, а именно масова изолация и затваряне на всякакви учреждения и институции с цел избягване на зараза.

Както се вижда от анализирания примери, лексикалните единици нямат само референтна функция, т.е. да назовават и обозначават различни понятия, предмети и явления от действителността. В контекста на Ковид-19 те служат за изразяване на експресивност и емотивност, като „оценъчността е част от сигнификативния и/или конотативния компонент на лексикалното значение“ (Благоева 2013: 2). В този смисъл словосъчетания и изречения с лексеми от типа „*кървани от военни камиони, изнасящи трупове*“, „*найлонови чували с трупове*“, „*хладилни камиони за починалите*“, „*Bilder von Toten, die einfach auf der Straße abgelegt werden*“, „*Die Leichen auf den Straßen häufen sich*“ имат явен манипулативен ефект, защото предизвикат у реципиента мощна емпатична реакция.

Емоционална оценъчност с елементи на експресивност се открива преди всичко в заглавията на медийните текстове или в изказванията на лекари и учени, които могат да се срещнат в интернет сайтовете и като гръмки заглавия с намеци за апокалиптичност и катаклизъм. В тези случаи за интензификация на манипулативното въздействие служат шаблонни думи и изрази с оценъчна семантика от разговорния език, фрази за упование в Господ, като се изтъква крайният предел на човешките възможности, или повторения, граничещи с цинизъм:

⁹ https://de.wikipedia.org/wiki/Adolph_Knigge (31 октомври 2020)

¹⁰ <http://www.onlinerechnik.com/duma/%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B-%D0%B0%D1%81> (31 октомври 2020)

¹¹ https://de.wikipedia.org/wiki/Kekul%C3%A9s_Corona-Kompass (31 октомври 2020)

1) „Кошмарно – белите дробове страдат 15 години след заразата с Ковид-19”¹²

2) „Проф. Кантарджиев – Ужасът идва до дни. Каквото можяхме направихме, Господ да помага.”¹³

3) „Мутафчийски не издържа на напрежението: Очаквам да измрат много хора! Яко да измрат!”¹⁴

Особено място в илокутивния акт заема жаргонната лексика и съчетаването ѝ с интертекстуални препратки за целенасочено хиперболизиране на израза. По този начин преднамерено се внушава на реципиента колко смъртоносен е Ковид-19.

Например: „И шефът на Пирогов изригна: Вземете се в ръце, защото наистина „яко ще се мре”¹⁵.

В тази стилистика са и заглавията с изказвания на премиера на България Бойко Борисов. В тях той представя ситуацията в другите държави и действията на колегите си в негативен аспект, а себе си едва ли не като национален герой, който е направил всичко по силите си, за да защити своята страна и народ:

1) „Премиерът на България – Бойко Борисов, обяви основната си задача, която си е поставил по време на пандемията.

– Задачата ми е да ви опазя живи – край! Всички мои колеги, които се правеха на бабаити, сега като хилядите трупове ги слагат по найлонови чували и няма къде да ги погребат, ние, Господ да е с нас, така да минем.”¹⁶

2) „Премиерът: Детските площадки да не станат морги, а камерите за месо – за трупове!

– Хиляди умрели днес в Щатите – рекорд. Във Франция – същото. Да не започнем да отчитаме 100–200 умрели българи? Не съм пъдарин, говоря на хора. Те не са избягали от мен и карантината, ще си заразят родителите. След това като стане да използват хладилните камери не за месо, а за съхранение на трупове или площадките, на които се пързаят децата, да станат

¹² <https://www.flagman.bg/article/213108> (31 октомври 2020)

¹³ https://noviniibg.eu/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%84-%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%B4%D0%B6%D0%B8%D0%B5%D0%B2-%D1%83%D0%B6%D0%B0%D1%81%D1%8A%D1%82-%D0%B8%D0%B4-%D0%B2%D0%B0-%D0%B4%D0%BE-%D0%B4%D0%BD%D0%B8-%D0%BA/?fbclid=IwAR3VgMCXcAvOA9ym7wUwkXKsGAKbdQRf78_f_IGLoi2fG4ga0LHP8amRQx8 (31 октомври 2020)

¹⁴ https://www.actualno.com/society/mutafchijski-ne-izdyrja-na-naprejenieto-ochakvam-da-izmrat-mnogo-hora-jako-da-izmrat-video-news_1462541.html (31 октомври 2020)

¹⁵ <https://skafeto.com/%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/balgarija/%D0%B1%D0%B0%D0%BB%D1%82%D0%BE%D0%B2/97462/> (31 октомври 2020)

¹⁶ https://novini247.com/novini/premierat-na-balgariya-boyko-borisov-obyavi-osnovnata-si-zadacha_2477234.html (31 октомври 2020)

*морги. Има закон, който го хванат, ще го накажат, но това ще е след дъжд качулка. Не са надхитрили мен или полицията. Огромната част от хората спазват карантината. На неговата съвест да тежи тогава. И вчера излезе статистиката по държави. Благодарение на тези мерки в България има най-малко заболели или умрели.*¹⁷

В изказванията на Бойко Борисов се забелязва употребата на лексикални средства, типични за народния език, дори за просторечието, с които се цели скъсяване на дистанцията и инволвиране на адресата в комуникативния акт. Изразителността на изказа се постига на базата на реторични въпроси, сравнения и контраст, което би следвало да доведе до доброволно ограничаване на правата и свободите от страна на гражданите в името на борбата с болестта. При изграждането на образност за целите на манипулативното убеждение важна роля играят преди всичко експресивната лексика от словното поле „смърт“, пожелателните фрази (*Господ да е с нас, така да минем*) и стилистично маркираните устойчиви словосъчетания (*след дъжд качулка, тежи ми на съвестта*).

За разлика от острия, на моменти агресивен тон и силно разговорен език на Бойко Борисов, цитираните в медийните текстове изказвания на канцлера на Федерална република Германия Ангела Меркел се отличават с премереност и официалност, с нотки на критичност, но и с осъзнатост на факта, че пандемията нарушава екзистенциални човешки права. В същото време отправеният от нея апел към гражданите да бъдат предпазливи, защото рискът не е преодолян, няма назидателен характер, а по-скоро представлява морален акт и израз на лична отговорност. Ето защо тя използва многократно думата „*Gebot*“, която, от една страна, означава морален или религиозен закон, който повелява определено поведение, а от друга, писмено или устно предписание, заповед от институционален тип. Едновременно с това, за да онагледя ситуацията в страната, канцлерът си служи с експресивни фразеологизми, а ролята на интензификатор в тях се поема от прилагателни имена и повторението им в превъзходна степен. Градация в изказването се постига и чрез фразеологични съчетания от същата тематична сфера. Впечатление правят множеството колокации с негативна оценъчна семантика (*„das Erreichte verspielen, einen Rückschlag riskieren, die Gefahr bannen*) и комбинирането им с глаголи за директно предупреждение или с конструкции с апелативен характер (сравни примери 2, 3):

¹⁷ <https://24rodopi.bg/%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D0%B5%D1%80%D1%8A%D1%82-%D0%B4%D0%B5%D1%82%D1%81%D0%BA%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%BF%D0%BB%D0%BE%D1%89%D0%B0%D0%B4%D0%BA%D0%B8-%D0%B4%D0%B0-%D0%BD%D0%B5-%D1%81%D1%82%D0%B0/> (31 октомври 2020)

1) „Diese Pandemie ist eine demokratische Zumutung. Denn sie schränkt genau das ein, was unsere existentiellen Rechte und Bedürfnisse sind – die der Erwachsenen genauso wie die der Kinder.“¹⁸

2) „Lassen Sie uns jetzt das Erreichte nicht verspielen und einen Rückschlag riskieren. Wir bewegen uns auf dünnem Eis, man kann auch sagen: auf dünnstem Eis. Wir sind noch lange nicht über dem Berg.“¹⁹

3) „Die Gefahr durch die Corona-Pandemie sei noch lange nicht gebannt, mahnte Merkel. Deshalb bleibt Vorsicht das Gebot.“²⁰

Конструкции с подбудително значение се откриват също в редица заглавия на немски онлайн статии, в които са залегнали изказвания на различни медицински лица:

1) „Krankenpfleger richtet Appell an Corona-Leugner.“²¹

2) „Virologe mahnt in der Coronakrise zur Vorsicht bei Schulöffnung.“²²

3) „RKI-Chef richtet dringenden Appell an alle Deutschen. [...] Wir wollen nicht, dass das Gesundheitssystem überfordert wird. Wir wollen nicht, dass noch mehr Menschen an Covid-19 sterben.“²³

4) „Chefarzt warnt vor Corona-Folgen. [...] Das neuartige Coronavirus gilt als hochansteckend.“²⁴

Тук манипулативният ефект се крие във вариациите на лексемата „Coronavirus“ и участието ѝ в структурата на сложни съществителни имена с конотативен оценъчен компонент. Тази оценъчност се засилва и от езиковия контекст с помощта на лексикални единици като „sterben“, „hochansteckend“.

Друг начин за създаване на образност и активиране на емоционални асоциации е употребата на метафори. Те се срещат най-вече в медийните заглавия, не само за да се привлече вниманието на читателите, но и за да се поддържа чувството на страх и паника в населението. За по-голяма тежест се използват

¹⁸ <https://www.sueddeutsche.de/politik/corona-merkel-bundestag-1.4885805> (31 октомври 2020)

¹⁹ пак там

²⁰ <https://www.zeit.de/zustimmung?url=https%3A%2F%2Fwww.zeit.de%2Fpolitik%2Fdeutschland%2F2020-04%2Fcorona-massnahmen-angela-merkel-lockerungen> (31 октомври 2020)

²¹ https://www.focus.de/panorama/welt/halten-sie-jetzt-einfach-die-klappe-krankenpfleger-richtet-appell-an-corona-leugner_id_11946612.html (31 октомври 2020)

²² <https://www.fuldainfo.de/virologe-mahnt-in-coronakrise-zur-vorsicht-bei-schuloeffnung/> (31 октомври 2020)

²³ https://www.focus.de/politik/deutschland/corona-statements-im-live-ticker-rfaktor-steigt-auf-kritischen-wert-rki-chef-richtet-dringenden-appell-an-alle-deutschen_id_11931416.html?fbclid=IwAR2xqy3ONW5_3fnMZ8_3Pb02spPaRUz9t5vzgli_G0NXw3U0Q-HolbWuazg (31 октомври 2020)

²⁴ https://www.focus.de/familie/eltern/chefarzt-warnt-vor-corona-folgen-das-ist-staatlich-angeordnete-kindesvernachlaessigung_id_11927358.html (31 октомври 2020)

имената на учени – авторитети, лекари, институции, както и географски названия, за да се посочи обхватът и силата на действие на вируса:

бълг. език

„България изпусна заразата“, „Академик Петрунов вледени България. Не се надявайте, че лятото ще убие Ковид-19.“, „Д-р Латева от Ню Йорк: България ще бъде ударена от смъртоносна втора вълна на Ковид-19“, „Коронавирусът се завръща с пълна сила по света“, „ЕК: Страните от ЕС да се готвят за втора вълна на COVID-19“, „Вирусолог предупреждава за вирусен ураган наесен.“, „Епидемията от коронавирус може да избухне през есента с нова сила.“, „Още един лекар изгуби битката с коронавируса“, „Пробив в борбата с коронавируса“

немски език:

„Party-Video aus Kölner Bahn sorgt für Corona-Schock“, „Söder warnt vor neuem Lockdown. Die Corona-Fallzahlen steigen weiter. Wir müssen wieder die Zügel anziehen und dürfen nicht weiter lockern.“, „Leichtsinn während der Pandemie: Verspielt Deutschland seinen Erfolg bei der Corona-Bekämpfung?“, „Virologe Streeck: Wir brauchen die Covid-Ampel. Das Virus geht ja nicht weg. Es ist Teil unseres Lebens geworden, es handelt sich um eine „Dauerwelle“, die mal höher mal niedriger ist.“

Метафоричните съчетания имат сходна функция в подзаглавията на медийните текстове. В същинската им част, в повечето случаи се наблюдава снимков материал за по-богата образност и силно манипулативно внушение:

бълг. ез.:

„пандемията вилнее, пламнаха нови огнища, вирусът се вихри, епидемия с невиджана ярост, избухване на заразата с пълна сила“

немски ез.: *„Nun rollt zweite Welle.“, „Die Corona-Pandemie versetzt alle in einen Ausnahmezustand.“, „Die Covid-19-Pandemie hält die Welt weiter in Atem.“, „Die Corona-Pandemie hat die Welt weiter fest im Griff.“, „Italien schlägt Alarm.“, „Ausbruch des Coronavirus“, „die Stadt des Schreckens Bergamo“*

Освен чрез метафори експресивен ефект в българските медийни текстове се постига чрез хиперболи, алегии и сравнения с елементи на градация:

1) *„Проф. Костов: Вулкан от коронавирус ще избухне в България. Той сравни епидемията с бълбукащ извор, който би могъл да се превърне в гейзер, ако не сме наясно с опасностите, които ни дебнат.“²⁵*

²⁵ <https://www.zajenata.bg/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%84%D0%BA%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%B2-%D0%B2%D1%83%D0%BB%D0%BA%D0%B0%D0%BD-%D0%BE%D1%82-%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD-%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%80%D1%83%D1%81-%D1%89%D0%B5-%D0%B8%D0%B7%D0%B1%D1%83%D1%85%D0%BD%D0%B5-%D0%B2-%D0%B1%D1%8A%D0%BB%D0%B3%D0%B0%D1%80%D0%B8%D1%8F-news127932.html> (31 октомври 2020)

2) „Проф. Витанов: Коронавирусът е казан - съчките поддържат огъня, но се варим всички.“²⁶

Последният пример представлява художествена препратка към изказване на доц. Мангъров, в което той сравнява уязвимите хора със „сухи съчки“²⁷.

Професор Витанов експлицира тезата за „сухите съчки“, като използва съпоставителния съюз „но“ и комплементарното взаимодействие между отделните лексеми в езиковия контекст. Неговите изказвания се отличават с голяма образност, затова намират широк отзвук в медийната сфера и биват често цитирани като крилати фрази:

„Проф. Витанов: *Аз много обичам да казвам на българина: Не се прецакавай, прецакай вируса! И тогава предупредих, че трябва да внимаваме да не изтървем шарана, защото после трябва пак да го ловим.*“²⁸

Както се вижда от примера, по-голяма въздействаща сила имат стилистично маркираните фразеологизми. Поради жаргонния си характер те лесно достигат до реципиента и благоприятстват реализирането на илокутивното намерение на продуцента – да се отправи съвет или предупреждение.

За разлика от българските онлайн текстове, в немското медийно пространство такива изрази не са често срещано явление, тъй като германските политици, учени и medici са по-сдържани и по-предпазливи в своите изказвания по отношение на коронакризата. Затова свидетелства начинът на изразяване на подкана, предписание или препоръка. Появата на фразеологизми от разговорния стил е свързана предимно с употребата на модални глаголи в конюнктивна форма, като конюнктив се използва от журналистите и за предаване на чужда реч:

1) „*Das Virus dürfe niemand auf die leichte Schulter nehmen, mahnt sie*“ (FDP-Politikerin Karoline Preisler).²⁹

2) „*Der Bonner Virologe Hendrik Streeck warnt davor das Coronavirus zu überdramatisieren. Auf die leichte Schulter dürfe man es dennoch nicht nehmen.*“³⁰

Колективно въздействие респонсивно имперсоналност на действието се търси както чрез залога на глагола в разговорните изрази, така и чрез дистрибуцията им в изречението и съчетаването им с названието за държава в ролята на агенс с генерализираща функция. По този начин като комуникант се

²⁶ <https://offnews.bg/zdrave/prof-vitanov-10-000-zarazeni-naesen-732073.html> (31 октомври 2020)

²⁷ <https://news.bg/health/nyamame-suhite-sachki-za-da-poginem-pogolovno-uspokojava-mangarov.html> (31 октомври 2020)

²⁸ <https://www.monitor.bg/bg/a/view/prof-vitanov-shte-nadhvyrlim-21-000-zarazeni-v-kraja-na-mesece-223593> (31 октомври 2020)

²⁹ <https://www.naumburger-tageblatt.de/nachrichten/kultur/-hart-aber-fair--zu-publikums-rueckkehr-hallervorden-wirft-lauterbach--panikmache--vor-37379532> (31 октомври 2020)

³⁰ <https://www.mainpost.de/ueberregional/politik/brennpunkte/virologe-streeck-im-interview-corona-ernst-nehmen-aber-nicht-ueberdramatisieren-art-10507502> (31 октомври 2020)

включва цялото общество и целенасочено се акцентира върху неспазването на предпазните мерки или се правят предположения по отношение на ситуацията с коронавируса в Германия:

1) „*Auf jegliche Corona-Vorsicht wird gepfiffen.*“

2) „*Hat Deutschland Corona-Dusel?*“

В морфологично отношение посочените примери на немски език са обединени от формата на глагола за 3 л. и ед. число, като съобщаването на общовалиден факт или правило имплицира реален вършител, който семантично може да бъде изразен и чрез неопределителни и отрицателни местоимения в различните апели (сравни по-горе *man, niemand*).

4. Изводи

Резултатите от анализа позволяват да се направи заключението, че манипулативният ефект на лексикалните средства в българското и немското медийно пространство в условията на Ковид-19 почива на тяхната „референтна, фатична, експресивна/емотивна и апелативна/конативна“ функция (Мицева 2017: 39), а подборът и употребата им пряко корелират с функциите на медийните текстове – „да информират, да изразяват и формират общественото мнение, да диагностицират актуалното състояние на обществото съответно да прогнозираят развитието му.“ (Симеонова 2006)³¹

По тази причина в анализирания текстове и на двата езика беше установено наличието на стилистично неутрална и/или маркирана лексика, на термини и понятия от медицинския дискурс и официално-деловата сфера, като манипулативният им характер се крие в „ефекта на повторението“.

Съществено различие се констатира в българските текстове по отношение на употребата на жаргонизми и турцизми с пейоративно значение, както и на силно разговорни изрази с негативна смислова и/или емоционална отсянка. В немските текстове преобладават лексеми с иманентен оценъчен компонент, най-често изразен чрез морфологичната структура на думите или чрез езиковия контекст.

Ефектът на въздействие се усилва и от метафоричната употреба на лексикалните средства в двата езика. Освен метафори и сравнения в българското медийно пространство за целите на манипулативното убеждение се използват още художествени похвати като алегории и хиперболи. Наличието на такива средства в немските медийни текстове не беше доказано, което кореспондира с културата на общуване на германското общество.

С оглед на изграждането на предпазливо поведение у гражданите и спазването на мерките в условията на пандемия в медийните текстове и на двата езика беше установен превес по отношение на употребата на форми и конструкции за деонтична модалност.

³¹ Симеонова, Ст. Медийните текстове в обучението по български език – средство за осъществяване на диалог между обществото и личността. https://liternet.bg/publish13/st_simeovova/medijnite.htm (31 октомври 2020)

ЛИТЕРАТУРА// BIBLIOGRAPHY

Благоева 2013: Благоева, Д. *Оценъчното съдържание в новата българска лексика.* // **Blagoeva 2013:** Blagoeva, D. *Otsenachното sadarzhanie v novata balgarska lek-sika.* <https://ibl.bas.bg/neolex/wp-content/uploads/2013/Issues/Publications/13%20Blagoeva%20Otsenachno%20sadarzhanie.pdf> (31 октомври 2020).

Гецов 2009: Гецов, А. *Към въпроса за приложимостта на кооперативния принцип в масовата комуникация.* // **Getsov 2009:** Getsov, A. *Kam varprosa za prilozhimostta na kooperativniya printsip v masovata komunikatsiya.* http://belb.info/spisanija/proglas/2009.1/Getsov_Anton.html (31 октомври 2020).

Досев 2014: Досев, Вл. *Социални, когнитивни и дискурсивни особености на медийната манипулация.* // **Dosev 2014:** Dosev, Vl. *Sotsialni, kognitivni i diskursivni osobenosti na mediynata manipulatsiya.* https://www.researchgate.net/publication/303313258_Socialni_kognitivni_i_diskursivni_osobenosti_na_medijnata_manipulacia (31 октомври 2020).

Мицева 2017: Мицева, Ст. *Език и култура на медиите – факти и тенденции.* – *Studia Philologica Universitatis Velikotarnovensis.* Vol. 36/2. Veliko Tarnovo, 39–50. // **Mitseva 2017:** Mitseva, St. *Ezik i kultura na mediite – fakti i tendentsii.* – *Studia Philologica Universitatis Velikotarnovensis.* Vol. 36/2. Veliko Tarnovo, 39–50.

Попова 2017: Попова, Ан. *Манипулативни техники и медийни ефекти в психологията на масовата комуникация.* // **Popova 2017:** Popova, An. *Manipulativni tehnik i mediyni efekti v psihologiyata na masovata komunikatsiya.*

<http://konkursi.unwe.bg/documents/582AVTOREFERAT-FINAL-pdf.pdf> (31 октомври 2020)

Симеонова 2006: Симеонова, Ст. *Медийните текстове в обучението по български език – средство за осъществяване на диалог между обществото и личността.* // **Simeonova 2006:** Simeonova, St. *Mediynite tekstove v obuchenieto po balgarski ezik – sredstvo za osashtestvyavane na dialog mezhd u obshtestvoto i lichnostta.* https://liternet.bg/publish13/st_simeonova/medijnite.htm (31 октомври 2020).

Цветкова 2009: Цветкова, М. *Всяка комуникация е и манипулация.* // **Tsvetkova 2009:** Tsvetkova, M. *Vsyaka komunikatsiya e i manipulatsiya.* <https://media-journal.info/?p=item&aid=194> (31 октомври 2020).

Чергова 2014: Чергова, В. *Езикови средства в служба на манипулацията.* // **Chergova 2014:** Chergova, V. *Ezikovi sredstva v sluzhba na manipulatsiyata.* https://www.academia.edu/31903914/%D0%95%D0%B7%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8_%D1%81%D1%80%D0%B5%D0%B4%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0_%D0%B2_%D1%81%D0%BB%D1%83%D0%B6%D0%B1%D0%B0_%D0%BD%D0%B0_%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%BF%D1%83%D0%BB%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F%D1%82%D0%B0 (31 октомври 2020).